

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/41/89-92>

Nazilə Sadiqova
Naxçıvan Dövlət Universiteti
oruceliyevanazilə@gmail.com

Əvəzlilər mətnin formal vahidlərindən biri kimi

Xülasə

Bu tədqiqatda əvəzlilərin mətn daxilində formal vahidlər kimi roluna, onların sintaktik və semantik səviyyələrdəki funksiyalarına diqqət yetirilmişdir. Əvəzlilər, xüsusilə işarə və nisbət əvəzliləri, mətnin təkrarsız və axıcı şəkildə qurulmasına, məna əlaqələrinin qorunmasına, və mətnlərarası əlaqələrin təmin edilməsinə imkan verir. İşarə əvəzlilərinin ("this," "that," "these," "those") və nisbət əvəzlilərinin ("who," "which," "that") mətnin məntiqi ardıcılığını və struktur bütövlüyünü qorumaqdakı rolu vurğulanmışdır. İşarə əvəzlilərinin tərcümədəki əhəmiyyəti də araşdırılmış, onların düzgün interpretasiyasının mətnin anlamını qorumaqda vacib olduğu qeyd edilmişdir. Nəticələrə əsasən, əvəzlilər mətnin aydınlığına, məzmun inkişafına və funksional səviyyədə səlisliyə mühüm töhfə verir.

Açar sözlər: əvəzlilər, sintaktik funksiya, semantik funksiya, mətn, mətnlərarası əlaqə

Nazila Sadigova
Nakhchivan State University
oruceliyevanazilə@gmail.com

Pronouns as Formal Units of Text

Abstract

This study focuses on the role of pronouns as formal units within a text, emphasizing their syntactic and semantic functions. Pronouns, particularly demonstrative and relative pronouns, enable the construction of texts in a smooth and non-repetitive manner, preserving meaning relationships and facilitating intertextual connections. The role of demonstrative pronouns ("this," "that," "these," "those") and relative pronouns ("who," "which," "that") in maintaining logical coherence and structural integrity within a text is highlighted. Additionally, the importance of demonstrative pronouns in translation is analyzed, underscoring that their accurate interpretation is essential for preserving the text's intended meaning. Findings indicate that pronouns contribute significantly to text clarity, content development, and functional fluency.

Keywords: pronouns, syntactic function, semantic function, text, intertextual relations

Giriş

Əvəzlilər isimləri əvəz edərək cümlələrin təkrarlanmadan səlis və axıcı şəkildə qurulmasına imkan yaradır. Əvəzlilərin istifadəsi yalnız mətnin strukturunu daha mütəşəkkil və səlis etməklə kifayətlənmir, həm də mətnin anlamını qorumağa və müxtəlif cümlələr arasında məna əlaqələrini yaratmağa kömək edir. Bu baxımdan, əvəzlilər həm yazılı, həm də şifahi mətnlərdə mühüm funksiyaya malikdir. Onların vasitəsilə mətndəki semantik əlaqələr qorunur və cümlələrin təkrar edilməsinin qarşısı alınır. Əvəzlilərin istifadəsi həm də dilin iqtisadi istifadəsini təmin edərək mətni qısa və yığcam saxlayır.

Tədqiqat

Əvəzlilərin mətnlərarası rolu

Əvəzlilər yalnız mətnin daxilində deyil, həm də mətnlərarası əlaqələrin qurulmasında mühüm rol oynayır. Onların funksiyası mətnin bütövlüyünü qorumaq və məzmunun məntiqli şəkildə inkişafını təmin etməkdir. Xüsusilə işarə və nisbət əvəzliləri mətnlərarası əlaqələrin qurulmasında ön plandadır. Bu əvəzlilər vasitəsilə mətnin əvvəlində təqdim olunan informasiya sonrakı cümlə və

ya paraqraflarda məntiqi şəkildə inkişaf etdirilir və bütövlük təmin olunur (Cooper, 1997, pp. 61-92).

İşarə əvəzlilərinin (Demonstrative pronouns) mətnlərarası rolu

İşarə əvəzliləri ("this," "that," "these," "those") mətnin əvvəlində və ya ortasında verilən məlumatlara işarə edərək mətnin davamlılığını təmin edir. İşarə əvəzliləri vasitəsilə mətn daxilində təkrardan qaçınaraq cümlələr arasında əlaqə yaradılır. Məsələn:

- *"The company launched a new product last year. **This** has significantly boosted their sales".*

Burada "this" əvəzliyi əvvəlki cümlədəki "a new product" məzmununa işarə edərək, mətnin ardıcılığını və əlaqəliliyini qoruyur.

İşarə əvəzliləri həmçinin mətnlərarası əlaqələrdə vacibdir, çünki onlar mövzu haqqında olan məlumatın hansı hissəsinə istinad edildiyini göstərir və bu, oxucuya mətnin ümumi strukturunu başa düşməyə kömək edir (Kukharenko, 2003).

Nisbət əvəzlilərinin (Relative pronouns) mətnlərarası rolu.

Nisbət əvəzliləri ("who," "whom," "which," "that") cümlələr və ya mətn parçası arasında əlaqə quraraq, mətni daha geniş bir informasiya şəbəkəsi daxilində ardıcıl və məntiqli edir. Nisbət əvəzliləri mətnin elementlərini əlaqələndirərək oxucunun məlumatı daha aydın başa düşməsinə təmin edir. Məsələn:

- *"The researcher, **who** conducted the study, presented his findings at the conference".*

Burada "who" əvəzliyi mətnin əvvəlindəki "researcher" sözüə istinad edir və məlumatı genişləndirir, beləliklə, mətnin axıcılığı və bütövlüyü qorunur (Aitchison, 2003).

Nisbət əvəzliləri mətn daxilindəki mövzu və obyektləri əlaqələndirərək məzmunun inkişafını təmin edir. Onlar mətnlərarası əlaqələrdə də mühüm rol oynayır, çünki əlavə məlumatların düzgün şəkildə mətnə daxil edilməsini və oxucuya verilən məlumatların məntiqi ardıcılığını təmin edir.

Bu əvəzlilərin hər iki növü – işarə və nisbət əvəzliləri – mətnin müxtəlif hissələrini birləşdirərək onun bütövlüyünü və davamlılığını qorumağa kömək edir. Bu funksiyalar mətnin daha anlaşılın, axıcı və əlaqəli olmasını təmin edir. Beləliklə, əvəzlilər həm mətnin daxilində, həm də mətnlər arasında əlaqə yaradır və bu, oxucunun məlumatı daha asan qavramasına kömək edir (Oshima-Takane, Takane, & Shultz, 1999, pp. 545-575).

Müasir ingilis dilində işarə əvəzlilərinin istifadəsi

İşarə əvəzlilərinin funksional rolu

İşarə əvəzliləri ("this," "that," "these," "those") müasir ingilis dilində mənə əlaqələrini qorumaq və mətnin strukturunu saxlamaq üçün geniş istifadə olunur. Bu əvəzlilər vasitəsilə nitqdə və yazıda mövzular arasında əlaqə qurulur, cümlələr arasındakı məntiqi ardıcılıq təmin edilir. İşarə əvəzliləri obyektləri, hadisələri və ya anlayışları müəyyən edir, onlara işarə edir və mətndə hər hansı bir detalı təkrarlamadan həmin elementlərə istinad edir. Bu da yazılı və şifahi mətnlərin qısa, aydın və anlaşılır olmasına kömək edir (McKee, 1992, pp. 21-54).

İşarə əvəzlilərinin ən mühüm funksiyalarından biri mətnin müxtəlif hissələri arasında keçid yaratmaq və mənə əlaqələrini saxlamaqdır. Məsələn:

- **"This"** işarə əvəzliyi, yaxın və ya yeni təqdim edilmiş bir obyektə və ya hadisəyə işarə etmək üçün istifadə olunur:

- *"I just read an article about climate change. **This** is a topic that needs more attention".*

Burada "this" əvəzliyi əvvəlki cümlədə təqdim edilən "an article about climate change" məzmununa istinad edir.

- **"That"** isə uzaq və ya artıq danışılmış bir obyektə işarə etmək üçün istifadə olunur:

- *"We visited the museum last week. **That** was an unforgettable experience".*

Burada "that" əvvəlki hadisəyə, yəni "the museum visit"ə istinad edir.

- **"These"** və **"those"** işarə əvəzliləri isə çoxluq ifadə edir və obyektlərin yaxınlıq və ya uzaqlıq mövqeyini bildirir.

- *"**These** are the reports I mentioned earlier".* (yaxın obyektlərə işarə)

- *"**Those** were the days we spent in the countryside".* (uzaq obyektlərə və ya vaxt kəsiminə işarə)

İşarə əvəzlilikləri, bu funksional rolu ilə mətnlərdə obyektlər və hadisələr arasında əlaqə yaratmaq, təkrarlanmadan mövzunun inkişafını təmin etmək və məna ardıcılığını qorumaqda əhəmiyyətli rol oynayır (Crystal, 2008).

İşarə əvəzliliklərinin tərcümədə rolu

İşarə əvəzliliklərinin tərcüməsi müxtəlif dillər arasında ciddi çətinliklər yarada bilər, çünki hər bir dilin öz kontekst və mədəni spesifikliyi var. Tərcümə zamanı işarə əvəzliliklərinin düzgün istifadəsi mətnin semantik dəqiqliyini təmin edir və tərcümə prosesində onların funksional rolunun saxlanması vacibdir.

Müxtəlif dillərdə işarə əvəzlilikləri ("this," "that," "these," "those") tərcümə edilərkən onların məna çalarlarına, obyektlərin yaxınlıq və uzaqlıq dərəcəsinə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, Azərbaycan dilində "this" və "that" əvəzlilikləri, müvafiq olaraq, "bu" və "o" kimi tərcümə olunur. Lakin işarə əvəzliliklərinin yaxınlıq-uzaqlıq mənası tərcümədə tam saxlanılmasa, mətnin orijinal mənasında təhriflər yarana bilər (Kaiser, 2013, pp. 109-122):

- İngilis dilində:
"This book is very interesting".
Tərcümə: "Bu kitab çox maraqlıdır".
- İngilis dilində:
"That day was special".
Tərcümə: "O gün xüsusi idi".

Tərcümə zamanı işarə əvəzliliklərinin düzgün interpretasiyası məndəki obyektlərin və ya hadisələrin yaxınlıq və uzaqlıq kontekstinə uyğun olmalıdır. Bu, tərcümənin dəqiqliyini və mətnin məna bütövlüyünü qorumağa kömək edir. İşarə əvəzliliklərinin semantik dəqiqliyi pozulmadan tərcümə edilməsi tərcümə prosesinin keyfiyyətinə və tərcümə edilən mətnin anlaşılqı olmasına birbaşa təsir edir. Avtomatlaşdırılmış tərcümə sistemləri də bu əvəzlilikləri dəqiq tərcümə etməkdə çətinlik çəkir, çünki onların məna əlaqəsi çox vaxt məndəki digər kontekstual elementlərdən asılıdır. Bu sahədə təkmilləşdirilmiş tərcümə alqoritmlərinin inkişafı tərcümə prosesini daha dəqiq və effektiv edə bilər (Sinclair, 1991).

Nəticə

Nəticədə, işarə əvəzliliklərinin düzgün tərcüməsi həm dilin funksional aspektlərinə diqqət yetirilməsini tələb edir, həm də mətnin semantik dəqiqliyini və oxucuya anlaşılqı məzmunun təqdim edilməsini təmin edir.

Bu tədqiqatın nəticələrinə əsasən, əvəzliliklər mətn daxilində formal vahidlər kimi müxtəlif mühüm funksiyalar yerinə yetirir və dilin həm sintaktik, həm də semantik səviyyələrində əhəmiyyətli rol oynayır. Əvəzliliklərin düzgün və məqsədyönlü istifadəsi mətnin aydınlığını, məntiqi ardıcılığını və strukturunu təmin edir.

Xüsusilə işarə əvəzliliklərinin məna əlaqələrinin qurulmasında və mətnin məzmununun inkişafında vacib rolu vurğulanmışdır. Tədqiqatda həmçinin işarə əvəzliliklərinin tərcümədə necə işlədildiyi və onların məna bütövlüyünü qorumaqda oynadığı rol geniş təhlil olunmuşdur. Əvəzliliklərin semantik və praqmatik funksiyaları müasir dilçilikdə onların əhəmiyyətini bir daha təsdiq edir.

Ədəbiyyat

1. Aitchison, J. (2003). *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Blackwell Publishing.
2. Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing.
3. Cooper, R. (1997). *The interpretation of pronouns*. In *Selections from the third Groningen round table*. Brill.
4. Kukharencenko, V. A. (2003). *A Book of Practice in Stylistics*. New book.
5. Kaiser, E. (2013). Looking beyond personal pronouns and beyond English: Typological and computational complexity in reference resolution. *Theoretical Linguistics*, 39(1-2), 109-122.

6. McKee, C. (1992). A comparison of pronouns and anaphors in Italian and English acquisition. *Language acquisition*, 2(1), 21-54.
7. Oshima-Takane, Y., Takane, Y., & Shultz, T. R. (1999). The learning of first and second person pronouns in English: Network models and analysis. *Journal of Child Language*, 26(3), 545-575.
8. Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.

Daxil oldu: 11.09.2024

Baxışa göndərildi: 25.09.2024

Təsdiq edildi: 05.11.2024

Çap olundu: 30.11.2024